

HASAN BASRİ SOMEL

Doç. Dr. Hülya TOKER

Çanakkale Cephesi'nde 18 Mart yenilgisinden sonra Müttefikler, karaya asker çıkarmak suretiyle 18 Mart'ta elde edemedikleri başarıyı amfibi harekâtle sağlamak için yeni bir taarruza karar vermiştir. İtilaf Devletleri'nin çıkarma için ayırdığı kuvvetler General Ian Hamilton komutasına verilmiş ve deniz kuvvetleri de takviye edilmiştir. Türk ordusunda ise 25 Mart 1915'te 5'inci Ordu teşkil edilmiş ve komutanlığına Mareşal Liman von Sanders atanmıştır. 5'inci Ordu ise iki kolordu halinde tertiplenmiştir. 15'inci Tümenin de içinde bulunduğu (14 Mayıs 1915 tarihinden itibaren tümene komuta eden kişi Yarbay Hasan Basri'dir) 3'üncü Kolordu, Gelibolu Yarımadasını; 15'inci Kolordu, Boğaz'ın Anadolu yakası, Kumkale ve Beşige bölgelerini savunmakla görevlendirilmiştir.

Alınan önlemler ve yapılan yeni düzenlemeler sonucu, İtilaf Devletleri birlikleri 25 Nisan sabahı saat 04.30'da donanma ateşiyle birlikte Seddülbahir'de çıkarma harekâtına başlamıştır. Seddülbahir'deki harekât, Temmuz 1915 başlarına kadar şiddetli süngü hücumları ve karşı taarruzlarla devam eden Kirte, Kerevizdere ve Zığındere Muharebeleri'nden sonra mevzii muharebesine dönüşmüştür. İtilaf Devletleri ağustos ayına kadar Gelibolu Yarımadası'nın güneyinde ancak 3-4 km'lik bir arazi ele geçirmiş, hedefleri olan Alçıtepe ve Kirte'yi almayı başaramadan muharebenin sonuna kadar dar bir sahaya sapanıp kalmıştır.

Arıburnu bölgesindeki çıkarmada Seddülbahir çıkarması ile eş zamanlı olarak 25 Nisan 1915'te gün ağarmadan Büyük ve Küçük Arıburnu bölgesine yapılmıştır. 5 Mayıs tarihine kadar bölgede önemli muharebeler olmuştur. Bu tarihten sonra gerek Arıburnu gerek diğer kesimlerdeki savunma birlikleri dört grup (Anadolu Grubu, Güney Grubu, Kuzey Grubu, Saros Grubu) halinde düzenlenmiştir. Bu yapılanmadan sonra Anzak birliklerinin 9/10 ve 13/14 Mayıs geceleri düzenledikleri Bombasırta baskınları gerçekleşmiştir. Ancak Anzak birlikleri

bu baskınlarda herhangi bir sonuç elde edememiştir. 19 Mayıs günü taarruz bütün cepheye yeniden başlamıştır. O gün yapılan muharebelerde komutasını Kurmay Yarbay Hasan Basri Bey'in üstlendiği 5'inci Tümen de önemli görevler üstlenmiştir.

Hasan Basri Bey'in Çanakkale Cephesindeki Faaliyetleri

17 Mayıs 1915'te Yarbay Hasan Basri Bey, atanmış olduğu 5'inci Tümen Komutanlığını üstlenmek üzere Arıburnu'na gelmiş ve bu tarihten sonra da birlikleriyle cepheye yapılan muharebelerine katılmıştır. Hasan Basri Bey'in birliğine katıldığı gün komutasını üstlendiği 5'inci Tümen, katıldığı muharebelerle ilgili 3'üncü Kolordu ve Kuzey Grup Komutanı Esat Paşa tarafından övgüyle anılmıştır. Esat Paşa yazdığı raporda, o gün yapılan muharebelerde 5'inci Tümen birliklerinin de olduğu ve muharebeye katılan tüm birliklerin komutanlarından erlerine varıncaya kadar bütün silah arkadaşlarının gayret ve fedakarlıkları ile düşmanın geriye atıldığı ve düşmanın isteğinin kırıldığını belirtmiştir.

Hasan Basri Bey, cepheye geldikten sonra aktif olarak 19 Mayıs günü yapılacak taarruz için hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Bu sırada zaman zaman eleştirel zaman zaman da birliklerini motive eden konuşmalar ve yazışmalar yapmıştır. Bu anlamda 18 Mayıs günü saat 21.00'de 13'üncü Alay Komutanına 19 Mayıs taarruzuyla ilgili olarak verdiği emir oldukça motive edicidir. Hasan Basri Bey verdiği emirde;

“Bu gece bir genel hücum icra edilecek ve Yüce Allah'ın izniyle düşman tamamen yok edilecektir. Bu hücum yalnız Osmanlı Ordusunun şan ve şerefini kazanma değil, hatta bütün Müslümanların kurtulmasına ve yükselmesine sebep olacaktır. Şu kutsal vazifenin meydana çıkmasına memur bulunanlar arasında 5'inci Tümenin gayret ve fedakârlıkla kendini göstereceğine katiyen eminim. Cenâbıhak cümlemize tevfiyat-ı hamdaniyesini yoldaş ve rehber buyursun âmin.”

Hasan Basri Bey, hücumla ilgili saatlerin tümen tarafından düzenleneceğini, hücumun sessiz

bir şekilde ve baskın tarzında süngü ile yapılmasını, sonrasında bomba kullanılarak düşmanın imha edilmesini bildirmiştir. Hasan Basri Bey ayrıca, askerlerin o gece sıcak yemekle karnının doyurulmasını, torbalarına ekme ve kaşık, mataralarına su koymalarını, askerlerin çantasız ve kaputsuz olmalarını subayların da harita ve resmi evrak gibi şeyleri üzerlerinde bulundurmamaları emrini vermiştir.

Bu sırada 5'inci Ordu Komutanı, 19 Mayıs günü taarruz edilmesi ve Arıburnu'ndaki düşmanın denize dökülmesiyle ilgili kesin bir emir vermiştir. Söz konusu emir doğrultusunda 19 Mayıs günü taarruz başlamıştır. O gün saat 04.35'de 5'inci Tümen Komutanı Yarbay Hasan Basri 19'uncu Tümen Komutanlığına, cephelerindeki 13'üncü Alayın başarıyla ilerlediğini ancak sağ kanatlarındaki 14'üncü ve 57'nci Alayın ateşinden etkilendiğini bu nedenle ateşin kestirilmesi ve 14'üncü Alaya yardıma gelinmesini istemiştir. Daha sonra saat 06.15'te 5'inci Tümen Komutanı Yarbay Hasan Basri 13'üncü Alay Komutanına; *"Hiçbir kararsızlık kabul değildir. Merkeztepe'nin bir an evvel zaptı katiyen gerekmektedir. Bir neferiniz kalmayınca kadar hücumu devam ediniz."* emrini vermiştir. Ancak alayda herhangi bir hareketin olmaması üzerine saat 07.30'da alay komutanını telefonla arayarak *"Hala hücum edilmediği ve Merkeztepe'nin zapt olunmadığı görülmektedir. Bu emri aldığımızdan itibaren bütün mevcut kuvvetin ihtiyatlarla birlikte hücum ve tepenin zaptını temin etmediğiniz takdirde katiyen mesul olacaksınız."* şeklinde sert bir uyarıda bulunmuştur.

Sabahın ilerleyen saatlerinde tümen komutanlığına verilen bilgide, siperlerin şehitlerle dolmuş olduğundan sıhhiye bölüğünün teskerci takımından yeterli miktarda askerin teskerelele gerekli yardımın yapılmasıyla ilgili emir verilmesi istenmiştir. Ancak Tümen Komutanı Hasan Basri Bey, saat 09.30'da 13'üncü Alay Komutanını telefonla arayarak, *"Şimdi yaralı ile uğraşılacak vaktimiz yoktur. Hemen hücum ederek hedef gösterilen tepeyi temin ediniz. Keza en mühim fırsatı kayıp ediyorsunuz. Karşınızdaki siperler topçu ateşiyle tahrip edilmiş ve içerisinde düşman kalmamıştır."*

Bütün kuvvetinizle hemen ileri atılmanızı son defa olarak emir ediyorum." şeklinde bir emir vermiştir. Hasan Basri Bey, 13'üncü Alay Komutanına taarruza devam edilmesini istemiştir.

Her türlü gayrete rağmen 19 Mayıs günü yapılan taarruzlarda istenen sonuca ulaşamamıştır. 24 saat gece gündüz devam eden muharebelerde 2, 5, 16 ve 19'uncu Tümenler büyük zayıata uğramıştır. (77'nci Alayın 1'inci Taburu da dahil olmak üzere bu zayıat: 3420 şehit, 6064 yaralı olmak üzere yaklaşık 10.000 kişidir.)

20 Mayıs günü Hasan Basri Bey, şehitlerin/ölülerin defni ile ilgili teşebbüslerin şüpheli olduğunu, baskın şeklinde bir taarruza uğrama ihtimallerinin olduğunu, herhangi bir taarruz olması durumunda tümene bilgi verilmesini istemiştir. Sonraki günlerde daha çok şehitlerin/ölülerin gömülmesi ile ilgili emirler yazılmıştır. Hasan Basri Bey bu konuyla ilgili verdiği bir emirde durumu açıkça belirtmiş; bütün birlik doktorlarının, teskerci askerlerle beraber cephe gerisinde bulunacaklarını ve ölülerin hızlıca defin işleminin gerçekleşmesi için iki metre derinlikte mezarlar hazırlanacağını ifade etmiştir. Bu işlem sırasında yaralı askerlerle karşılaşılması durumunda askerlerin nakli ve tedavisi için gerekli vasıtaların hazır olmasını, nakledilemeyecek derece çürümüş cesetlerin ise buldukları yerde defnedilmesi ve şehit künyelerinin toplanması istenmiştir. Hasan Basri'nin yazmış olduğu emirde ayrıca, bu işlemler sırasında orada olması gerekmeyen asker ve subayların cephe ilerisinde bulunmamasını, tetikte ve silah elde hazır bulunarak, düşmanın siperlere yaklaştırılmamasını emretmiştir.

23 Mayıs günü Hasan Basri Bey 13'üncü Alay Komutanına yine ölülerin defni ile ilgili bir emir daha vermiştir. Bu emre göre; 200 askerin, teskerci askerleri ile teskerelele tümen başhekim tedarik edilecek ve bunlardan 100 askeri başhekim nezaretinde 13'üncü Alay cephesine ve 100 askeri başhekim yardımcısının nezareti altında 14'üncü Alay cephesine verilecek ve bunlara gerekli olan kazma kürek alaylar tarafından verilecekti. Sıhhiye askeri 08.00 öğleden evvel alaylara teslim edilecekti. Kılık ve kıyafetlerinde düzenli olmasından başhekim sorumlu olacak ve gerekli

görülmesi halinde kıyafetsizleri değiştirerek yerlerine alaylarından asker alabilecekti. Ertesi gün, 07.30'dan itibaren mevzi gerisinde düşman tarafından görülmemek şartıyla alaylar derin ve geniş çukurlar açılacaktı.

24 Mayıs günü Hasan Basri Bey, 13'üncü Alay Komutanlığına gönderdiği yazıda ise;

“Bugün ölülerin defni münasebetiyle tarafımdan düşman mevzileri nasıl araştırılmış ise düşman da bizim mevzilerimiz ile tertibatımızı görmüş olması maruz olduğundan, bu gece bir baskına teşebbüs etmesi veyahut ihtiyat, istinat mevkillerini topçu ateşi ile dövmesi ihtimaline göre uyanık bulunulması ve mümkün olan ihtiyat ve istinat mevkillerinin uygun şekilde değiştirilmesi” ni istemiştir.

24 Mayıs günü 13'üncü Alay Komutanı Yarbay Ali Rıza Bey, Hasan Basri Bey'e bir yazı göndererek, ölülerin defni hususunda düşmanla yapılan antlaşma sebebiyle öğleden sonra 16.15'te bütün şehitlerin defnedilmediği bildirilmiştir.

29 Mayıs tarihinde 5'inci Tümen birlikleri muharebelere devam etmiş ve 5'inci Tümen mensup 14'üncü Alay tarafından hazırlanan tünellerin patlamasıyla düşmanın boyun noktasındaki siperlerine bir baskın hücumu yapılmıştır. 31 Mayıs ve 1 Haziran 1915 günleri tümen cephesinde önemli bir olay olmamıştır. 2 Haziran 1915'te 5'inci Tümenin Arıburnu'ndan geriye çekilmesi hakkında Kuzey Grubu tarafından alınan karar doğrultusunda 19'uncu Tümenin cephesi genişletilmiş ve sol kanadı Gedikdere'ye kadar uzatılmıştır. 3 Haziran 1915 günü yeni cepheye göre tertibat alınmış ve 57'nci Alayla 5'inci Tümenin cephesi teslim alınmıştır.

Daha sonraki süreçte 6 Ağustos günü yapılan muharebelerde 3'üncü Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın, cepheye müdahale etmesi ve ihtiyat birliği olan 5'inci Tümeni muharebeye soktuğu görülmektedir. Ağustos ayı başına kadar bölgede siper muharebeleri devam etmiştir. İngilizler, 6 Ağustos sabahı Arıburnu'na yeni kuvvetler çıkararak Kanlısirt istikametinde taarruza başlamış, Arıburnu cephesinde 19'uncu ve 16'ncı Tümenler savunma hattında, 5'inci Tümen de grup ihtiyatı olarak Kocadere köyü bölgesinde bulunmuştur.

Anafartalar Grup Komutanı Kurmay Albay Mustafa Kemal emrinde bulunan 12'nci Tümenin Mestantepe'ye ve 7'nci Tümenin Damakçılık Bayırı istikametlerinde karşı taarruza sokulması ile Birinci Anafartalar Muharebeleri başlamıştır. Muharebeler iki gün devam etmiş ve İtilaf birliklerinin ilerlemesi durdurulmuştur. İngilizler bu muharebede 9'uncu Kolordudan 54'üncü Tümeni takviye kuvveti olarak Suvla'ya çıkarmıştır. 15 Ağustos'ta 5'inci Tümen ve Gelibolu Jandarma Taburu tarafından korunan Kireçtepe'ye 10'uncu İngiliz Tümeni tarafından yapılan taarruzlar bir netice vermemiştir. Bunun üzerine İngilizler 21 Ağustos'ta yeniden taarruza başlamış, İkinci Anafartalar Muharebesi olarak bilinen bu muharebelerde de İngilizler bir üstünlük sağlayamamıştır. 27 Ağustostaki Kayacıkağılı (Bombatepe) Muharebeleri de sonucu değiştirmemiştir.

İtilaf Devletleri, bölgede yapılan muharebelerde bir sonuç alınamamasının yanı sıra Sırbistan yolunun açılmasıyla Almanya'dan gönderilecek ağır silahlarla takviye edilecek Türk birliklerinin taarruzları karşısında Çanakkale'de tutunmanın çok zor olacağını da değerlendirerek, 7 Aralık 1915'te Suvla ve Anzak bölgelerinin tahliyesine karar vermiştir.

Cephede bu gelişmeler olurken 5'inci Tümen Komutanı Hasan Basri Bey de 13 Aralık günü 15'inci Tümen Komutanlığına atanmış, bir gün sonra da kurmay albay rütbesi almıştır. Ancak bu tarihten sonra cephede önemli gelişmeler olmamış ve İtilaf kuvvetleri önce 19-20 Aralık 1915'te Arıburnu-Anafartalar, 9 Ocak 1916'da Seddülbahir bölgesini boşaltmışlardır.

Hasan Basri Bey albaylık rütbesinde iken 24 Nisan 1916'da emekli olmuştur. Hasan Basri'nin şahsi dosyasında yer alan bir belgede kişisel özelliklerindeki bazı olumsuzlukları nedeniyle emekliye ayrıldığı belirtilmektedir. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Arşivinde bulunan istihbarat raporunda da yine aynı bilgileri teyit eder şekilde Hasan Basri Bey'in emekliliğe ayrılması konusunda olumsuz ifadeler yer almaktadır.

Kaynakça

- Kara Kuvvetleri Komutanlığı Emeklilik Şubesi Arşivi
MSB Lodumlu Arşivi
TİTE (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi) Arşivi
Akça, Bayram. “Çanakkale Savaşları ’nda ANZAC’ların Rolü”. Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi. 2008, Sayı: 12; 37-48.
Askerî Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi ’nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu. Ed. Barış Borlat, C.I-II, Ankara: 2020.
Başaran, Selami. “Çanakkale Muharebesi Kara Harekâtına Genel Bir Bakış”. Çanakkale Muharebeleri 75’inci Yıl Armağanı. 1990; 73-81
Birinci Dünya Savaşı ’nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915). V. Cilt I. Kitap, Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, 2012.
Birinci Dünya Savaşı ’nda Çanakkale Cephesi (Amfibi Harekât). (V. Cilt II. Kitap), Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, 2012.
Görgülü, İsmet. *Çanakkale Zaferi ’nin Komuta Kadrosu*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1990.
İncesu, Sokrat. *Birinci Dünya Savaşında Çanakkale-Arıburnu Hatıralarım*. Çanakkale: Esen Matbaası, 1964.
Mustafa Kemal (Atatürk). *Arıburnu Muharebeleri Raporu*. Haz. Hülya Tok ve Sema Demirtaş. Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, 2011.
Toker, Hülya. *Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri (Belge ve Fotoğraflarla)*. Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, 2014.
Toker, Hülya ve Y. Serdar Demirtaş, “*Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Muharebelerinde 3 ’üncü Kolordunun Konuş, Kuruluş ve Muharebelerdeki Rolü*”. Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi. 2018, Sayı: 30; 47-76.
Tezcan, Yılmaz. “*06-10 Ağustos 1915 Anafartalar Muharebeleri ’nin Kazanılmasında Anafartalar Grup Komutanı Kur. Alb. Mustafa Kemal ’in Ayak İzleri ve Komutanlık Sanatı*”. 100. Yılında Çanakkale Sempozyumu, İstanbul: 2015.

Atıf

- Toker, Hülya. “*Hasan Basri Somel*”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2024.
Hülya Toker, “*Hasan Basri Somel*”, *Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi*, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2024.